

9. Кононенко О. С. Формирование опыта исследовательской деятельности старшеклассников в научных обществах учащихся по экологии : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / О. С. Кононенко. – Кемерово, 2005. – 197 с.
10. Тихенко Л. В. Формування творчих здібностей старшокласників у процесі дослідницької діяльності в Малій академії наук України : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Л. В. Тихенко. – К., 2008. – 199 с.
11. Павленко О. П. Формування творчої особистості гімназиста у пошуково-дослідницькій діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09 / О. П. Павленко. – Луцьк, 2005. – 235 с.

Аннотация

В.И.Ирза

Опытная работа в общеобразовательных учебных заведениях как объект историко-педагогического изучения

В статье осуществлен анализ существующих психолого-педагогических исследований по проблеме развития опытной работы в общеобразовательных учебных заведениях Украины во второй половине XX века. Раскрыта сущность и исследовано содержание понятия «опытная работа». Проанализированы исследования, в которых изучаются вопросы содержания, форм и методики опытной работы в общеобразовательной школе. Охарактеризованы теоретические и практические особенности использования опытной работы в учебно-воспитательном процессе в различных аспектах: в качестве средства развития личности ученика, фактора подготовки к профессиональному самоопределению, метода стимулирования познавательной активности и самостоятельности учащегося, способа формирования культуры мышления школьника.

Ключевые слова: образовательные технологии, опытная работа, познавательная активность, учебное исследование, поисково-исследовательская деятельность.

Summary

V.I.Irza

Research Work in Secondary School as an Object of Historical and Pedagogical Study

The article analyzes existing psychological and pedagogical researches on the development issues of the research work in Ukrainian secondary school from the second half of the twentieth century. The article reveals the essence and studies the meaning of the «research work». Researches that deal with the content, forms and methods of experimental work are analyzed. The theoretical and practical features of using research work in the educational process in different ways are studied. Research work is treated as a method of personality development of the pupil, a factor of preparation for the professional self-determination, the method of stimulation of the cognitive activity of the pupil and the method for forming a culture of thinking of the pupils.

Key words: educational technology, experimental work, cognitive activity, educational research, research activity.

Дата надходження статті: «8» жовтня 2013 р.

УДК 37(477)(09)

В.П.ІСАЧЕНКО,
аспірантка
(м.Умань)

Історіографічний аналіз проблеми педагогічної та просвітницької діяльності Павла Гнатовича Житецького (1837–1911)

У статті здійснено історіографічний аналіз проблеми педагогічної та просвітницької діяльності Павла Гнатовича Житецького. Висвітлено дослідження наукової творчості П.Житецького у 20-х років XX ст. Проаналізовано основні трактування праць за авторством педагога в контексті розвитку громадського руху другої половини XIX – початку XX ст. Розкрито основні підходи до трактування історико-дослідницької діяльності П.Житецького в контексті політичного життя України. Охарактеризовані основні періоди активної громадської та наукової діяльності крізь призму поглядів дослідників особистості П.Житецького. Охарактеризовано особливості публіцистичних матеріалів за авторством педагога. Узагальнено документальний та публіцистичний матеріал вітчизняних та зарубіжних учених 20–30 рр. XXст.

Ключові слова: Павло Гнатович Житецький, історіографічний аналіз, громадський діяч, період другої половини XIX – початку XX ст., громадська та наукова діяльність, Київська громада, Південно-Західного відділу Російського географічного товариства.

Постановка проблеми у загальному вигляді... Сучасна переоцінка та введення у науковий обіг педагогічних ідей українських освітніх діячів кінця XIX – початку XX ст., зумовлена освітніми реформаційними процесами сьогодення, які вимагають ретельного вивчення, творчого осмислення

та впровадження в практику кращих надбань української освіти та педагогіки. Так, наприклад, педагогічна та просвітницька діяльність П.Житецького потребує окремого дослідження, яке б визначило його місце в українському національному русі. Окремі аспекти світогляду, етапи біографії і події життя П.Житецького вимагають уточнення і з'ясування.

В контексті нашого дослідження особливий інтерес становлять аналіз і вивчення документального та публіцистичного матеріалу вітчизняних та зарубіжних учених, що дає можливість встановити окремі біографічні відомості з життя П.Житецького, охарактеризувати його педагогічну просвітницьку діяльність. Надзвичайно цікавими для історіографічного аналізу нашого дослідження видається період другої половини XIX – початку XX ст., адже саме в цей час зацікавлення науковців викликала громадська та педагогічна діяльність П.Житецького. Академік О.Сухомлинська зазначає, що у період другої половини XIX – початку XX ст. починається розвиток ідей, які можна назвати сучасною (модерною) педагогічною думкою. Протягом цього періоду вона зазнала ряд істотних трансформацій, кардинально змінюючи свої парадигми й дослідницьке поле. [13, с.6].

Аналіз досліджень і публікацій... Наукове осмислення громадської та публіцистичної діяльності П.Житецького періоду другої половини XIX – початку XX ст. представлено у працях В.Плачинди в контексті висвітленні й оцінках вченого історичного минулого України; побіжно представлені у статтях О.Грушевського, І.Житецького, В.Міяковського присвячених переважно діяльності Південно-Західного відділу Російського географічного товариства та Київської громади; І.Стешенка та М.Сумцова визначальним напрямом досліджень, яких стала філологічна спадщина вченого; Ф.Савченка в аспекті вивчення громадського та політичного життя України та ін. Проте, як показав аналіз наукових джерел, на сьогодні відсутня цілісна картина історіографічного аналізу життя та діяльності Павла Гнатовича Житецького.

Формулювання цілей статті... Мета статті здійснити історіографічний аналіз проблеми педагогічної та просвітницької діяльності Павла Гнатовича Житецького.

Виклад основного матеріалу... Науковий інтерес до постаті П.Житецького сформувався у наукових колах у другій половині XIX – на початку XX ст. Першою віхою у науковому вивченні особистості П.Житецького та його творчої спадщини, вважається, стаття В.Перетца з нагоди вшанування 45-річчя наукової діяльності ученого (1908р.). Упродовж кількох десятиліть, саме це дослідження залишалася єдиним і найбільш ґрунтовним вивченням наукової спадщини П.Житецького [9, с.3–38].

В.Перетц розкриває життєвий шлях науковця, та аналізує його педагогічний і науковий доробок. Він називає П.Житецького філологом-гуманістом, високо оцінюючи внесок ученого у розвиток української філологічної науки [9, с.3–38]. Робота В.М.Перетца відзначається ґрунтовністю і повнотою висвітлення наукової спадщини П.Житецького. Її цінність посилюється ще й тим, що одним з основних джерел біографічної частини нарису В.Перетца було особисте спілкування з П.Житецьким, з яким він протягом тривалого часу підтримував дружні відносини. Щоправда цей же факт зумовив певний суб'єктивізм в оцінках В.Перетца. Крім того, несприятливі політичні умови змушували В.Перетца згладжувати певні гострі моменти у біографії П.Житецького, уникати відвертих оцінок громадської діяльності ученого. Незважаючи на це, робота В.Перетца й досі залишається одним з найбільш ґрунтовних досліджень постаті П.Житецького [9, с.8].

В 1908 році у «Записках Українського наукового товариства в Києві», де була опублікована праця В.Перетца, світ побачило дослідження І.Стешенка, присвячене поколінню українських шестидесятників. У статті чільне місце відведене аналізу поглядів П.Житецького, викладених у його праці «Русский патриотизм» [11, с.25].

У 1911 році друком вийшла стаття в українському педагогічному журналі «Світло» присвячена пам'яті П.Житецького. Автор статті І.Стешенко заперечує будь-яку причетність ученого до політичного життя України, та возвеличує його як науковця. «...Не будучи шовіністом, не марячи також про політичні сепаративізми, П.Житецький любив рідний край... Будучи дійсним вченим, що розуміє вагу індивідуальності, хоча б і колективної в роді, в нації, П.Житецький не міг не бачити окремих рис життя та історії українського народу відносно інших народів. Він знайшов їх у психіці, світогляді, мистецтві, внутрішньому житті і мові; він високо поставив їхню загальнолюдську цінність і підніс питання, чи занехаювати народні сили, чи дати змогу до їхнього розвитку» [11, с.25].

Високо оцінює І.Стешенко науковий доробок ученого, зазначаючи як важливо визначити відмінності української мови від великоруської. Цю важливу і важку працю було виконано П.Житецьким у його магістерській дисертації «Нарис звукової історії малоросійського нареччя» і продовжено в «Нарис літературної історії малоросійського нареччя в XVII–XVIII с.». Також автор відзначає роботу «Енеїда» Котляревського, яка, заповнює всі прогалини між XVII та XIX ст. [9, с.27].

Не враховуючи некрологів і статей-споминів написаних з нагоди смерті П.Житецького у 1911 р., які за характером відносяться до джерел, протягом більше ніж десяти років не було опубліковано жодного дослідження постаті ученого. Проте, у низці робіт, присвячених українському національному руху другої половини ХІХ ст., неодноразово піддавалася аналізу його громадська діяльність. Так, П.Житецький згадується О.Грушевським у статті, присвяченій переважно діяльності Південно-Західного відділу Російського географічного товариства [3].

У 1914 р. В.Перетц опублікував статтю «До біографії П.Житецького – його магістерський іспит», в якій звернувся до вивчення біографії вченого, та проаналізував на основі протоколів магістерських іспитів, період навчання на історико-філологічному факультеті Університету св.Володимира У 1927 р. Г.Ющенко у своїй статті проаналізував мотиви і обставини написання «Записки» П.Житецького, в наслідок чого відкрив неоднозначну сторінку у його громадській діяльності [9, с.13].

У 1919 р. було перевидане фундаментальне дослідження «Думки про народні малоруські думи» у перекладі на українську мову. В якому П.Житецький розглянув структуру мови і поетичний стиль дум. Він намагався розрізнити у творах особисту думку народного співця й організовану силу науки і школи [9, с.29]. Народні українські думи, вважав учений, становлять оригінальний здобуток народно-культурної творчості. Вони народні за світоглядом та мовою і, водночас, книжні за особливим складом думки й способом її розвитку та вираження. П.Житецький був переконаний, що думи призначались для широкого кола слухачів, які шукали в них серйозних відповідей на запитання родинного й суспільного життя. Він висловив припущення, що авторами дум могли бути мандрівні кобзарі, бандуристи, а також старі козаки, які з певних обставин вже не брали участі у військових походах. П.Житецький розглядав також історичні, побутові та повчальні вірші, інтермедії і т. ін. [7, с.125].

Високо оцінена науковою громадськістю стала і робота присвячена українським народним думам, зокрема М.Сумцовим, який відзначав оригінальність та новизну основної думки роботи. Він звертає увагу на слов'янський епос, зокрема на ті його сторони про які ні Миклошич, ні Потебня не згадували, та які до раніше не представляли великого наукового інтересу. Робота проливає світло на психологію народу, завдяки методу порівняння У висновку М.Сумцов зауважує, що П.Житецький не досліджував думи як автономні частини, а зосереджує увагу на постановці та вирішенні найважливішого для нього питань про вплив школи на мову, та зміст дум. Відкриваючи, таким чином, нове поле для наукового пошуку, приділяючи особливу увагу співвідношенню народної творчості, шкільного навчання та ситуації, що історично склалася на теренах України [12, с.107].

Особливий інтерес становлять 20–30 рр. ХХ ст. – період інтенсивного культурного розвитку із тенденцією на демократизм, творчість, різноманіття, водночас він залишається зовсім недосліджений або ж показаний тенденційно, з позицій офіційної радянської педагогічної науки, коли складний і неоднозначний процес підганявся під наперед добре всім відомий результат [14, с.7.]

В.Міяковський у статті «Киевская громада» лише побіжно згадує П.Житецького, однак дана робота є важливою для нашого дослідження, оскільки в ній докладно описані деякі аспекти діяльності гуртка київських українофілів, до якого входив і П.Житецький. Крім того, В.Міяковський аналізує складений громадівцями «Отзыв из Киева», одним з авторів якого був П.Житецький [8, с.130].

Окремі аспекти громадської діяльності П.Житецького висвітлені у працях його сина Гната, присвячених українському національному руху. У статті «Київська громада за 60-х років», він згадує П.Житецького у контексті громадських та просвітницьких акцій київських громадівців, аналізує «Русский патриотизм» і «Отзыв из Киева» [5]. Коли знову й відкрилася Київська громада, – писав Гнат Житецький, – трохи в іншому складові, за інших умов, іншої організації... Почалися завсідні і зібрання громадян «суботами», увечері, для обміркування справ і влаштування спільних робіт, по черзі то в Лисенка, то в Житецького, а далі й в інших квартирах. Надійшла нова доба українського громадського життя в Києві...» [5, с.92].

Побіжно згадується учений і у статті присвяченій 50-річчю закриття Південно-Західного відділу Російського географічного товариства [4].

Наступним кроком у вивченні громадської діяльності П.Г.Житецького стало змістовне дослідження Ф. Савченка «Заборона українства 1876 р.» [10], яке присвячене в основному історії Південно-Західного відділу Російського географічного товариства, а також згортанню його діяльності у зв'язку з наступом реакції у другій половині 1870-х рр. Розглядаючи історію Південно-Західного відділу, Ф.Савченко вказує на участь П.Г.Житецького у створенні цієї установи, роботі комісії, для збору етнографічних матеріалів, заходах по вшануванню пам'яті М.О.Максимовича, археологічному з'їзді 1874р., згадує його у зв'язку зі співробітництвом Відділу з «Киевским

телеграфом» і т. д. При цьому жодних висновків і оцінок стосовно ролі П.Г.Житецького у Південно-Західному відділі Російського географічного товариства автор дослідження не подає. Натомість Ф.Савченком введено до наукового обігу ряд архівних документів, що стосуються гонінь проти деяких членів Відділу, у т.ч., П.Г.Житецького, з боку влади. Зокрема, в рамках роботи частково опубліковане листування попечителя київського навчального округу з Міністерством освіти, яке є важливим джерелом для вивчення громадської діяльності П.Г.Житецького [10, с.69–70].

Велика радянська енциклопедія 1932 р. визначила ученого як прихильника історико-культурного методу з яскраво вираженим етнографічним ухилом і національно-демократичними симпатіями, одного з найбільш яскравих представників дореволюційного буржуазного українознавства [6, с.118].

Протягом 1930-х – середини 1950-хрр. дослідження життя та діяльності членів Київської громади, у т.ч. П.Г.Житецького, було призупинено. За весь цей період йому було присвячено лише дві роботи: вступна стаття Л.Булаховського до перевидання у 1941 р. «Очерка літературної історії малорусского наречія в XVII веке», у якій була проаналізована дана праця П.Г.Житецького з точки зору філологічної науки [1], а також дуже невеликий біографічний нарис В.С.Ващенко [2].

Висновки... Наукове вивчення постаті П.Г.Житецького почалося ще за життя ученого. Першим і на довгий час єдиним дослідженням цієї теми була стаття В.М.Перетца, у якій було здійснено глибокий аналіз наукових поглядів ученого, однак дещо односторонньо зображено його громадську діяльність. До початку 1930-х рр. П.Г.Житецький як громадський діяч епізодично згадувався у статтях та книгах присвячених окремим аспектам історії українського національного руху другої половини XIX ст. – початку XX ст. Слід зазначити, що доведення самодостатності української мови на високому науковому рівні – основний мотив наукової творчості П.Житецького – було необхідним саме у той час, коли з одного боку все більше представників інтелектуальної еліти України захоплювалися українською культурою, а з іншого – ця культура піддавалася урядовим заборонам і гонінням. З огляду на це, значення його постаті неможливо переоцінити.

Список використаних джерел та літератури:

- 1.Булаховський Л. А. Вступна стаття / Л. А. Булаховський // Житецький П. Г. Нарис літературної історії української мови в XVII віці. – Львів : Українське видавництво, 1941. – С. III–XXV.
- 2.Ващенко В. С. П. Г.Житецький (1836–1911) / В. С. Ващенко // Українська мова в школі. – 1952. – № 6. – С. 30–37.
- 3.Грушевський О. Из жизни киевского украинского кружка / О. Грушевський // Украинская жизнь. – 1915. – № 11–12. – С. 33–39.
- 4.Житецький І. Південно-Західний Відділ Географічного Товариства у Києві. (З приводу 50-річчя його закриття в 1876) / І. Житецький // Україна. – 1927. – Кн. 5. – С. 31–36.
- 5.Житецький І. Київська громада за 60-х років / І. Житецький // Україна. – 1928. – № 1. – С. 90–125.
- 6.Житецький Павел Игнатьевич // Большая советская энциклопедия. – М., 1932. – Т. 25. – 544 с.
- 7.Житецький П. Про українські народні думи / П. Житецький – К. : Печатня Видавничого Тов-ва «Друкар», 1919. – 116 с.
- 8.Мияковский В. Киевская громада / В. Мияковский // Летопись революции. – 1924. – № 4. – С. 127–150.
9. Перетц В. Павло Житецький: До ювілею 45-літньої наукової діяльності / В. Перетц // Записки Українського наукового товариства в Києві. – 1908. – Кн. 2. – С. 3–38.
10. Савченко Ф. Заборона українства 1876 р. До історії громадських рухів на Україні 1860-1870-х рр. / Ф. Савченко – Х., К. : Державне видавництво України, 1930. – 415 с.
11. Стешенко І. Українські шестидесятники / І. Стешенко // Записки УНТ в Києві. – 1908. – Кн. 1–2. – С. 70–77.
12. Сумцов М. Заметки о малорусских думах и духовных виршах. По поводу соч. П. И. Житецкого: «Мысли о народных малорусских думах» / М. Сумцов // Етнографическое обозрение. – М., 1895. – № 1. – С. 79–107.
13. Сухомлинська О. Передне слово / Маловідомі першоджерела української педагогіки (друга половина XIX–XX ст.) : Хрестоматія / упоряд. : Л. Д. Березівська та ін. – К. : Наук. світ, 2003. – 418 с.
14. Сухомлинська О. Нариси історії українського шкільництва. 1905–1933 : навч. посіб. / О. В. Сухомлинська та ін. ; за ред. О. В. Сухомлинської. – К. : Заповіт, 1996. – С. 7.

Анотація

В.П.Исаченко

Историографический анализ проблемы педагогической и просветительской деятельности Павла Игнатьевича Житецкого (1837-1911)

В статті здійснено істориографічний аналіз проблеми педагогічної та просвітельської діяльності Павла Ігнатьевича Житецького. Освітлено дослідження наукового творчості П.Житецького 20-х років. Проаналізовані основні трактовки робіт за авторством педагога в контексті розвитку суспільного руху другої половини XIX – початку XXв. Раскрыты основные подходы к трактовке историко-исследовательской деятельности П.Житецкого в контексте политической жизни Украины. Охарактеризованы основные периоды активной общественной и научной деятельности сквозь призму взглядов исследователей личности П.Житецкого. Охарактеризованы особенности публицистических

матеріалів под авторством педагога. Осуществлен обзор документального и публицистического материала отечественных и зарубежных ученых 20–30 гг.

Ключевые слова: Павел Игнатьевич Житецкий, историографический анализ, общественный деятель, период второй половины XIX – начала XX в., общественная и научная деятельность, Киевская община, Юго-Западного отдела Русского географического общества.

Summary
V.P.Isachenko

Historiographical Analysis of Paul Zhytetsky's (1837-1911) Educational and Enlightening Activity

The problem of Paul Zhytetsky's educational and enlightening activity is analyzed historiographically. P.Zhytetsky's scientific creativity in the 20 th century is studied. The basic interpretation of works authored by the teacher in the context of social movements of the late nineteenth – early twentieth century is carried. The basic approaches to the interpretation of Zhytetsky's historical research in the context of political life in Ukraine are presented. The basic periods of active social and scientific activities in the light of the views of P. Zhytetsky individual researchers are covered. The features of nonfiction materials authored by the teacher are characterised. Domestic and foreign scholars' documentary and journalistic materials of the 20–30-s of the twentieth century are viewed.

Key words: Paul Zhytetsky, historiographical analysis, social activist, second half of XIX – early XX century period., social and scientific research, Kyiv community, Russian Geographical Society South-West department.

Дата надходження статті: «9» жовтня 2013 р.

УДК 82-6:929-051Науменко Ф.І.(477)(045)

Х.І.КАЛАГУРКА,
асистент
(м.Львів)

Постать Ф.І.Науменка крізь призму його епістолярію

З-поміж числа важливих та об'єктивних джерел до вивчення життєвого шляху та науково-педагогічної діяльності видатного українського педагога ХХ століття Федора Івановича Науменка виокремлюємо епістолярій. Кореспонденція складає значну частину приватного архіву вченого, який сьогодні зберігається у відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки ім.В.Стефаника НАН України і містить низку цінних доповнень, узагальнень та уточнень. Саме епістолярна спадщина висвітлює родинні відносини вченого, доповнює його образ як особистості та педагога, а також розкриває маловідомі сторінки про його наукову співпрацю. Зокрема, у кореспонденції висвітлено роль Ф.Науменка як дослідника-карпатознавця та видатного консультанта з макаренкознавчих питань.

Ключові слова: листування, джерела, рукописи, особистий архів, Львівська національна наукова бібліотека ім.В.Стефаника, науково-педагогічна діяльність.

Постановка проблеми у загальному вигляді... Федір Іванович Науменко – видатний український вчений-педагог ХХ століття. З-під пера цієї непересічної персоналії вийшло понад 140 солідних історико-педагогічних, макаренкознавчих, дидактично-виховних досліджень, які отримали позитивні відгуки в наукових колах та суттєво доповнили скарбницю вітчизняної науки.

Аналіз досліджень і публікацій... Істориографічний аналіз засвідчує, що інтерес до постаті Ф.Науменка та його наукової спадщини виник ще прижиттєво. У 50-х-80-х рр. минулого століття з'явилися публікації З.Бондаренко, В.Гули, А.Шлепєцького, в яких автори висвітлювали окремі аспекти життя та науково-пошукової роботи Ф.Науменка. Сучасні ж дослідники – О.Дзьобан, С.Карпенчук, М.Окса, Н.Ничкало, Є.Сявавко – зробили акцент на макаренкознавчій діяльності вченого-педагога. Попри те, на сьогодні в науковій літературі ще недостатньо висвітлено низку проблем, які б загалом розкривали постать Ф.Науменка та його багаторічну науково-пошукову й освітньо-виховну діяльність. На наш погляд, однією із причин такого поверхневого огляду життя та діяльності Ф.Науменка є відсутній аналіз багатогоприватного архіву вченого, основу якого складають цінні матеріали, зокрема епістолярій.

Формулювання цілей статті... Мета статті – проаналізувати та дати оцінку епістолярній спадщині Ф.Науменка як важливого джерела до вивчення його життєвого шляху та дослідницької роботи вченого.

Виклад основного матеріалу... До важливих джерел об'єктивного відтворення історико-педагогічних подій минулого, дослідження внеску і ролі педагогічних персоналій у розвиток освітньо-педагогічних процесів тієї чи іншої історичної доби відноситься епістолярій. Сьогодні листування активно вводиться до наукового обігу, розцінюється як повновартісне наукове джерело,